

Kerstin Hesselgren, fredsaktivist och feminist i Nationernas Förbund

Kerstin Hesselgren var den första yrkesinspektrisen i Sverige. Oförtröttligt åkte hon land och rike runt, inspekterade arbetsplatser och påtalade missförhållanden. Som den första kvinnliga ledamoten i riksdagen arbetade hon främst med kvinnors rättigheter och väckte stor uppmärksamhet när hon förde in nya frågor på riksdagens bord: högre löner för barnmorskorna, alla kvinnors rätt till statliga tjänster med lika lön som män och sänkt straff för fosterfördrivning, aborter. Hon förespråkade också sexualupplysning och preventivmedel, en socialpolitik för arbetarkvinnornas intressen, aktivt fredsarbete och asyl för flyktingar.

I den utomparlamentariska kampen för de gifta kvinnornas rätt till ett yrkesliv spelade hon en nyckelroll samtidigt som hon satt som ordförande i den statliga Kvinnoarbetskommittén. I den kvinnliga medborgarskolan Fogelstad var hon en av grundarna, ordförande och en ständigt återkommande föreläsare. Dessutom var hon en känd och respekterad internationell politiker under mellankrigstiden. Och hon vågade använda ordet feminist redan på 30-talet.

Nationernas Förbund

Nationernas Förbund (NF) bildades som en reaktion på första världskriget och upprätthölls av ca 50 stater fram till 1946. Det bestod av församlingen (assemblén), rådet och sekretariatet samt sex kommittéer, som rapporterade till församlingen. Allmänt kan man säga att det misslyckades som fredsmäklare, eftersom de europeiska konflikterna under 1930-talet och upptrappningen inför andra världskriget inte gick att förhindra. Kvinnorna fick dock ett visst inflytande i vissa frågor och kvinnorörelserna hade egna möten i Genève.

Under långa perioder lämnade Kerstin Hesselgren alltså Sverige för NF i Genève under mellankrigstiden. Att vara svensk riksdagsledamot, ordförande i Svenska kvinnors vänsterförbund (SKV) och i Kvinnliga medborgarskolan i Fogelstad var nämligen inte tillräckligt för henne. Hon var den enda kvinnliga svenska sakkunniga eller delegaten i Nationernas Förbund mellan 1928 och 1946. Under samma period var hon också aktiv i International Labour Organization (ILO) och i International Council of Women (ICW). I NF utsågs hon till ordförande i den femte kommittén, vice president i församlingen 1933 och förbindelselänken ("connection chief") mellan de kvinnliga delegaterna i NF och kvinnorörelserna utanför.

Hennes mest intensiva engagemang där var dock i den första kommittén, som arbetade med både juridiska frågor och medborgerliga rättigheter. Själv skrev hon engagerat om än inte okritiskt om NF:s betydelse för internationell arbetslagstiftning, kampen mot vit slavhandel och framför allt för kvinnornas insatser i fredsarbetet.¹

Vad kunde Kerstin Hesselgren göra i NF och hur begränsades hennes politiska handlingsutrymme? Vid denna tid samarbetade den första kommittén med internationella kvinnorörelser, ICW, WILPF, ODI, The Suffrage Alliance och så vidare, som representerade ungefär 45 miljoner kvinnor, men det samarbetet stod inte oemotsagt, som vi skall se.

Två framträdande frågor i NF 1935–1939

Den andra oktober 1935 attackerade den fascistiska italienska militären det oberoende Abessinien (Etiopien numera) och proklamerade den italienske kungen som kejsare där. De flesta staterna, utom Österrike, Ungern och Albanien, i NF protesterade. De hotade med sanktioner, men under den följande våren blev det klart att de var verkningslösa och försöken till medling bröt samman. I juni 1936 talade den detroniserade etiopiske kejsaren Haile Selassie under plenarmötet (inför församlingen) och vädjade för sitt folks liv och existens. Många delegater visade sin besvikelse över att NF kunde göra så lite och blev förödmjukade å NF:s vägnar för att det inte kunde rädda Abessinien. De talade om ett nederlag för NF. Då beslöt sig Kerstin Hesselgren att hålla ett tal, trots att den svenske utrikesministern också planerade att tala. Hon lyckades övertala den svenska delegationen att låta henne rikta sina ord till hela församlingen:

Herr president, mina damer och herrar!

Som ett uttryck för kvinnors känslor i många delar av världen, vill jag säga några ord. Våra bestämmelser ger kvinnor rätten att ta del i NF:s arbete och jag undrar vilka vitala frågor som inte skulle röra kvinnor lika väl som män. Det gör säkerligen denna, som vi har diskuterat i dagar. Jag har lyssnat med största intresse till dessa fina och värtaliga tal, men jag finner ingen strimma av hopp i dem.

Femtio nationer ger upp inför en angripare. Femtio nationer låter en liten stat, en av dess medlemmar, falla söner. Hur kan vi efter detta hoppas att något litet land kan ha något hopp inför framtiden?

När femtio nationer förra hösten reste sig för att hjälpa en av NF:s små medlemmar mot den dödliga angriparen, kunde vi hoppas. NF var när allt kom omkring en verklig beskyddare. Det hade inte visat sig så förut, men nu

¹ Kerstin Hesselgren, "Nationernas förbund och vi" i *Tidevarvet* 1935:33. Det var räddhågan inför stormakterna hon mest opponerade sig mot.

hade den tiden kommit, när det skulle visa sin styrka: när vi skulle förstå att våra hem och våra barn kunde vara trygga under dess vingar. Och resultatet! Sämre än ingenting! Den lilla nationen som NF skulle hjälpa är utsuddad och tron på NF är skakad i sina grundvalar.

I många länder är myndigheterna rädda för de låga födelsetalen – hur kunde det vara annorlunda, hur kunde kvinnor önska föda barn till en värld så osäker, så hopplös! Jag har hört massor av kvinnor säga detta. Ni tycker säkert att krig alltid har funnits och kvinnor har fött barn ändå – det är sant – men krig har aldrig tagit sig sådana hemska uttryck som nu. Ni kan också säga, som det har sagts här, att allting måste göras för att inte släppa lös kriget i Europa. För detta syfte är det meningen att ett land skulle dö för alla de andra – men är ni säkra på att ni inte släpper fram kriget just genom att ge upp inför en angripare nu?

Varje litet land måste efter detta fråga sig själv, när dess tid kommer och fråga sig detta utan hopp på NF:s styrka. Ni tänker alla på en sådan möjlighet. Det har löpt som en röd tråd genom alla tal – var och en har sett en sådan händelses hotfulla skugga. Vad ska ni göra?

Hur ska ni hindra det i fortsättningen? Säkert måste det bli genom att gå till roten med det onda, genom att försöka finna själva källan till oroligheterna, försöka ta tag i varje dispyt genast och effektivt i stället för att låta månad efter månad gå i hopplösa diskussioner.

Preventiva åtgärder är nu den enda vägen och upplysning åt nationer såväl som individer om den goda viljans dolda makt. Om ni vill ha kvinnornas samarbete, kan ni få det helhjärtat om ni arbetar för fred på det sättet.

Jag kan inte ge råd. Jag kan inte säga hur. Jag kan bara ge uttryck för den intensiva oro som kvinnor över hela världen känner och uppmana er att använda allt förnuft och all makt för att finna en lösning.²

Talet vann en massa uppmärksamhet, refererades i svenska, amerikanska och franska tidningar och en författare i USA fick inspiration till en pjäs kallad, *Refuse to be born*.³ Den etiopiske delegaten var rörd över att några stater kunde tro på NF och dess principer och inte bara acceptera fait accompli.⁴

Talet är ett tydligt exempel på att Kerstin Hesselgren inte bara var engagerad i kvinnors intressen utan i fredsfrågan och även i försvaret av små stater mot en europeisk angripare, en imperialistisk stat, ”den dödliga angriparen”. Hon formulerade villkor för kvinnors samarbete med NF:s stater. Bara om de arbetade för fred kunde de räkna med kvinnors sympati. Och hon visade på hotet från fascismen, som snarare växte, om de inte försökte stoppa den genast. Handling! ropade hon. Kvinnor och små nationer på ena sidan mot de imperialistiska staterna och de tysta delegaterna eller deras medlöpare på den andra; det var så hon uppfattade det.

² The Archives of the League of Nations, Plenary Meetings 30.6.36 – 4.7.36. Genève och *Boken om Kerstin Hesselgren*.

³ Tidevarvet tryckte till exempel hela talet på första sidan. *Tidevarvet 1936:26* och Frangeur i *Genus 2006:2*.

⁴ The Archives of the League of Nations, Plenary Meeting 4.7.36 .

För att analysera Hesselgrens ståndpunkter i talet ovan är begreppet *intersektionalitet* speciellt användbart, eftersom hennes förståelse av hur genus, kolonialism (imperialism) och reproduktion interagerade är så påfallande. Nina Lykke skriver att kvinnorörelserna även under 1800-talet förband diskurser om emancipation med talet om avskaffande av slaveriet. Detta ledde till framhävandet av skärningslinjen mellan genus och ras precis som de senare feministiska organisationerna på 1900-talet har betonat klass och genus som interagerande kategorier.⁵

Det är tydligt att Kerstin Hesselgren kombinerade medvetenhet om klass, genus och kolonialism i sitt politiska arbete i den svenska riksdagen och i NF. Dessutom använde Kerstin Hesselgren en speciell feministisk strategi i sitt tal. I min avhandling ger jag ett exempel från trettioalet på hur feminister i Sverige skämtade om en "Lysistrate – strategi", kärleksstrejk, för att vinna den politiska kampen om gifta kvinnors rätt till betalt arbete. I Kerstin Hesselgrens rum i den svenska riksdagen brukade feminister från alla partier mötas och samtala om kärleksstrejken för att tvinga män i riksdagen, fackföreningar, företag och banker att ge kvinnor deras rättigheter på arbetsmarknaden.⁶ I sitt tal här utformade hon en liknande strategi, "refuse to be born-strategy", när födelsetalen var märkbart låga över hela Europa. Det är att använda den kvinnliga kroppens speciella möjligheter som ett tufft politiskt vapen, ett politiskt kapital, från Aristophanes tid fram till mellankrigstiden!

Kvinnornas legala status i världen

I en annan fråga, den om kvinnornas legala status i världen åren 1935 - 39, skördade Kerstin Hesselgren både framgångar och bakslag. Flera delegationer och kvinnogrupper rapporterade nämligen om kvinnors mycket varierande status gällande rätten till en egen nationalitet (godkänd av tio länder och underkänd av tjugo, åtta gav ingen information), rösträtt och valbarhet, myndighet, rätten till arbete och egen försörjning och så vidare. Därför bestämdes med utgångspunkt från Kerstin

⁵ Nina Lykke "Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter", *KVT* 2005:2-3.

⁶ Renée Frangeur, *Yrkesvinna eller makens tjänarinna –striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*(1998).

Hesselgrens många förslag att undersöka kvinnors legala status i världens olika länder.⁷

I januari 1938 utsågs en expertgrupp för att genomföra en “omfattande undersökning, som skulle ge full information om kvinnors status i världens olika länder som ett resultat av bestämmelser i de nationella lagarna och tillämpningen av dessa bestämmelser”.

Undersökningen skulle göras av vetenskapliga institutioner men en liten expertkommitté skulle sörja för den nödvändiga ledningen och garantera koordinationen av deras arbete.

Expertkommittén föreslog på sitt första möte att Kerstin Hesselgren skulle bli dess ordförande, men hon kände sig inte meriterad nog utan föredrog att vara ledamot och förbindelselänk till kvinnorörelserna. Som “connection chief”, kämpade Kerstin Hesselgren för att kvinnornas lagliga status i alla jordens länder skulle undersökas. De manliga delegaterna i kommittén hävdade däremot att undersökningen måste begränsas till de 50 medlemsstaterna i NF, eftersom ”primitiva nationer” var omöjliga att studera. De satte sig emot henne och de kritiserade kvinnoorganisationerna för att inte vara objektiva. Några av delegaterna från kolonialmakterna ville inte heller att dessa länder skulle skärskådas, eftersom det kunde resultera i en kritik mot kolonial politik i Asien och Afrika. Emellertid stod Kerstin Hesselgren fast vid sin ståndpunkt och vidmakthöll sin position. Hon lyckades åstadkomma en kompromiss, som innebar att först skulle de europeiska länderna undersökas och under det följande året resten av jordens länder. Dessutom refererade hon till paragraf 10 i NF:s regelverk, som stadgade att det var kommitténs plikt att samarbeta med kvinnoorganisationerna. Hesselgrens mål var att uppnå lika rättigheter vad gäller nationalitet, allmänna lagar och civila lagar för kvinnor över hela världen. Hon utformade en strategi, medveten om hur diskrimineringen av kvinnor, “primitiva nationer” och sexualitet interagerade under mellankrigstiden.

År 1939 fortsatte Kerstin Hesselgren att framhålla samarbetet med kvinnoorganisationerna och forskningen från länder utanför Europa. När ansträngningarna blev avbrutna av det andra världskriget hade rapporter från Europa och Latinamerika kommit in och kommittén väntade på att den slutliga rapporten om

⁷ The Archives of the League of Nations, Assembly meeting, September 25th and 30th 1937. Genève. Kerstin Hesselgren var den drivande kraften i alla dessa upprepade diskussioner, vilket också bekräftas av Eliane Gubin & Leen van Molle i *Des femmes qui changent le monde* (Bruxelles, 2005).

kvinnor i Indien skulle uppenbara sig. Franska Indokina, Egypten, Irak, Syrien, Libanon och Iran skulle skicka in senast i december 1940. Fallstudier från kvinnoorganisationerna presenterades, som påvisade omskäreiser i Kenya, trafficking med flickor i Hongkong och turkiska flickor i Cypern som såldes som blivande fruar till arabiska män. Allt detta material blev en viktig fråga i NF, eftersom undersökningarna kunde pressa de enskilda nationerna att förbättra kvinnornas status. Jämförbara frågor har drivits av FN efter Beijing konferensen år 1995 och drivs än i dag i CEDAW-nätverket, dit länderna årligen rapporterar om kvinnors legala status.⁸

Sammanfattning

Jag hävdar att Kerstin Hesselgren åtnjöt ett ovanligt stort politiskt kapital i NF, större än i den svenska riksdagen. Man lyssnade på henne både i expertkommittén, och i kvinnorörelserna. Hon tillfrågades först om att bli ordförande i den kommittén. Kvinnorörelserna berömde hennes agerande. Hon fick tala inför församlingen trots att den svenske ministern också skulle tala och hennes tal gjorde stort intryck över hela världen. Hon talade tre internationella språk flytande och det var bättre än vad många manliga delegater presterade. Det tycktes vara naturligt för henne att alltid lita till kvinnliga krafter i och utanför det parlamentariska rummet. Hon hade ju sitt stora engagemang i kvinnorörelserna internationellt och nationellt hela tiden i NF. Och hon använde sig konsekvent av NF:s regelverk, § 10, för att försvara kvinnornas och kvinnorörelsernas inflytande i NF.

Kerstin Hesselgren stannade inte bara i det sociala utskottet, ”dit alla kvinnor stoppas”, som sysslade med ”vit slavhandel och opiumtrafik”, utan hon var mer intresserad av andra frågor, skriver hon själv.⁹ Hennes strategi i de båda frågorna jag har valt att beskriva var ett modigt och ofta till en början ensamt motstånd mot kolonialism, diskriminering av kvinnor och sexualitet, krig, konventioner och sexistisk politik. Hennes politiska kapital, det förtroende hon hade, ledde henne att kompromissa när det var nödvändigt, men att också aldrig ge upp sina huvudsakliga idéer. På det sättet vann hon många anhängare och kunde delvis påverka NF:s tungrodda politiska apparat. Fastän blygsam som person visade hon sig vara en verklig

⁸ The Archives of the League of Nations, 1st Committee, Geneva, och CEDAW-nätverket i FN. CEDAW betyder [Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women](#).

⁹ Brev ”Käraste Du” 8/9 1928. Kerstin Hesselgrens arkiv. L55:61.

feministisk ledare och en kompetent och empatisk politiker.¹⁰ Singel men med många vänner, hade hon unika förutsättningar för en feministisk internationell politiker vid denna tid.¹¹

Renée Frangeur

IKFF Motala

¹⁰ En feministisk ledare är i min definition en som inte använder makt i eget intresse utan som arbetar för rörelsens bästa och som visar mod och empati i sin politik. En icke-hierarkisk strategi. Se vidare min bok: *Kerstin Hesselgren. Den gränsöverskridande politikern* (Stockholm, 2013).

¹¹ Se Tony Hellesund, *Kapitler fra singellivets historie* (Oslo, 2003), om moderna kvinnors singelliv i början av förra seklet som en förutsättning för att vara myndiga och fria att resa och agera som feministiska politiker.